

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՄԱՍՆԱԿՑՈՒԹԻՒՆԸ ԲԺՇԿԱԿԱՆ ՊԱՏՄՈՒԹԵԱՆ Ը. ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆԻՆ

Ներկայ ամսոյ 23ին սկսաւ Հոռնի մէջ «Բժշկական պատմութեան միջազգային Ը համաժողովը», պատուակալ նախագահութեամբ Պ. Մուսսոլինիի եւ նախագահութեամբ Capparotti: Հինգ հարիւրէ աւելի բժիշկներ աշխարհիս ամէն կողմէն փութացեր էին ներկայ ըլլալ այս կարեւոր ժողովին:

Ժողովականները նախ եւ առաջ ներկայացան Ս. Քանանսպապետին որ անոնց սիրտի ընդունելութիւն մ'ըրաւ:

Բուն ժողովը բացուեցաւ 22ին եւ հետզհետէ սկսան խօսիլ բժշկութեան ինչ անցիւղի:

Ժողովին մէջ կարդացուած նիւթերը գրելաւորաբար նուիրուած էին ուրկութեան (Lèpre). այս առիթիւ Բարիդի Նշանաւոր բժիշկ Ուս. Jeansonmeի կարդացած հաւը խիստ նշանակալից էր. ան պատմականն ըրաւ ուրկութեան ամէն երկրի մէջ վարուց

ունեցած ընթացքին, բայց մոռցած էր կամ չէր գիտեր թէ Հայաստանի մէջ ալ այդ հիւանդութիւնը մուտք գտած էր. ինչ ժամանակներու մէջ, եւ այս պակասը ուրախութեամբ տեսանք որ մեր բարեկամ Տոքթոր Վ. Թորգոմեան լրացուց կարդալով «Հայաստանի առաջին Ուրկանոց» ի մասին կարճ բայց հմտակից հաւ մը:

Ժողովը ճախարարութեամբ ընդունեցաւ մեր սիրելի բարեկամ Տոքթ. Թորգոմեանի բանախօսութիւնը:

Բազմալէզի խմբագրութիւնս՝ մինչ մեծապէս կը խնդակցի յարգելի բժիշկին շընորհաւորելով զանի որ իր գիտնական ու պատկառելի անձնաւորութեան մէջ ներկայացնելով Հայ ազգի արժանապէս բազմեցուց զանի քաղաքակիրթ ազգերու շարքին, կը փութայ այդ հառին հայերէն թարգմանութիւնը ներկայացնել իր ընթերցողներուն հաճութեամբ ազնիւ Տոքթորին:

Երբ բժշկական հայ գրականութիւնը աչքէ անցընենք ժողովրդական աւանդութիւններէ սերած շատ մը յիշատակարաններու առջեւ կը գտնուինք, որոնց մեզի կարծեւ կու տան թէ բորոտութիւնը, որ աշխարհիս չափ հին է, Հայաստանի գաւազան գաւառներուն մէջ տեղական (endémique) հանգամանքով ճարակուած էր:

Վ. Լանկուաի, Լա. Տիւրբէի, մանաւանդ Գարրիէրի, Լիւիսի, Ալիշանի եւ Ժաքտը Մորկանի նշանաւոր երկերը մեզ կը սորվեցնեն որ հեթանոս Հայաստանը իր

Դից տաճարներուն մօտ ունէր նաեւ անհեղինակներու հիւանդներու որոնք ընդհանրապէս ուրիշ բան չէին բայց եթէ բորոտներ:

Դժբախտաբար այս տեսակ հաստատութեանց նկատմամբ չունինք ստույգ տեղեկութիւններ, և որոնց սկզբնաւորութիւնը տարիներու մթովթեան մէջ կորսուած է: Տարտամ՝ բայց շատ կարեւոր փաստ մը

1. Տես աոյն Նի: Թին շուրջ տարիներ առաջ իր հրատարակած աշխատութիւնը «Գիւղանի» ի մէջ, 1909, էջ 79:

միայն որ ունինք այս է՝ թէ Հայաստանի մէջ անխիշատակ ժամանակներէ ի վեր գոյութիւն ունէր գիւղ մը Ռարկոց անուամբ. բառ մը որ հայերէն լեզուով կը նշանակէ տեղ կամ ապաստանարան քարտեհներու:

Այս գիւղը տակաւին այսօր սոյն անունը կը կրէ, հայերէն ոչորով բառէն յառաջ եկած, որ կը նշանակէ բորոտ և ուրուկութիւն—բորոտութիւն. Ռարկոց՝ թրքական Հայաստանի Մշոյ շրջանակին մէջ կը գտնուի:

Կը կանխեմ ըսել՝ թէ շատ դժուարին պիտի ըլլայ ինծի, անկարելի չըսելու համար, երկարաբանել հեթանոսական Հայաստանի այս նախնական ապաստանարաններուն նկատմամբ. բնականաբար բոլորտութեան պատմութեան համար ասիկա շատ հետաքրքրական պիտի ըլլար, սակայն զանազան անգամներ Հայաստանն աւերող և կործանող պատերազմները, բարբարոսաց արշաւանքը, ինչպէս և պարբերաբար յափշտակութիւններն ամէն ինչ փճացուցին:

Բորոտներու բուն անկելանոցները, ըստ հայ ձեռագիրներու և տպագիրներու վկայութեան կը սկսին կազմուիլ Հայաստանի մէջ քրիստոնէութեան հոն մուտը գտնելէն վերջը:

Առաջին բորոտանոցը, որ յիշատի նշանաւոր թուական մը կը ներկայացնէ հայկական բժշկութեան պատմութեան մէջ՝ Աղուիդա անուն հայ իշխանուհիի մը հիմնածն է:

Քրիստոնէական թուականին երրորդ դարուն երկրորդ կէսին՝ այս ազնուասիրտ տիկինն այս մարդասիրական գործին ինքզինքը նուիրեց, և ահա թէ ինչ առիթով:

Աղուիդայի ամուսինն էր Սուրէն իշխան, որ, հայ ազնուազարմ ընտանիքէ, կառավարել Սալահուն գաւառին, որ Ասիոյ յունական թագաւորութեան սահմանակից էր: Այս ամուսնութենէն զաւակ մը ծնաւ, թէոդոր Սալահունի անուամբ, որ մանկութենէն ի վեր ցաւալի հիւանդութենէ մը կը տառապէր, որ էր բորոտութիւն, ըստ Ալիշան նշանաւոր պատմագրին՝ Մխիթա-

բեան վարդապետի: Այս մանուկը երկար բժշկական դարմանումներու ենթարկուեցաւ, բայց ի զուր:

Փահանայի մը թելադրութեան վրայ Աղուիդա իր եօթնամեայ միակ որդին ձուրակ մը տարաւ Արփենդառ (որ կը նշանակէ արեւէ ողողուած), աղբիւրին մօտ ոչ հեռի իշխանական ընտանիքին կալուածներէն: Հոն է որ քիչ ժամանակէն թէոդոր կատարեւապէս առողջացաւ:

Նոյն տեղոյն վրայ օր մը իշխանուհին մուրացիկներու խումբ մը տեսաւ, մարմինն և երեսներն թարախայլին և նողկալի վէրքերով ծածկուած, որոնք անօթի, հալածուած ու անգթօրէն քարկոծուած ամբողջէն՝ ապաստանարան մը, պատապարուելու խորշ մը կը փնտրէին հեռաւոր լեռներու ժայռերուն հովանիին ներքեւ:

Իշխանուհին խորապէս զգածուած այս ցաւալի տեսարանէն՝ յորդորեց իւր ամուսինը յատուկ անկելանոց մը կանգնելու այդ խեղճներուն, այդ աղբիւրին շրջակայքը՝ ուր իրենց զաւակը առողջութիւն գրտած էր:

Սուրէն Սալահունի հաւանեցաւ գոհացում տալու իր կնոջ, և անմիջապէս կանգնել տուաւ խնդրուած անկելանոցը: Երեսուն և երեք թափառական ախտացեալներ հոն պատապարուեցան. և ամէն խնամք տարուեցաւ անոնց առատօրէն Աղուիդա տիկնոջ ծախքով և իր ժրջան հսկողութեան ներքեւ: Այս է համառօտ պատմութիւնը առաջին բորոտանոցին հիմնարկութեան Հայաստանի մէջ:

Չեմ գիտեր թէ ինչ տեսակ դարման կը տարուէր այս բորոտներուն. հանդերձ այսու կրնանք գուշակել թէ արեւը և ջուրը կը կատարէին զլիաւոր դերը, որուն մենք ներկայիս պիտի ըսէինք արեւարութիւն և ջրարութիւն: — Սիրաւի Աղուիդայի ապաստանարանը կը գտնուէր քնական ինքնարուիտ աղբիւրի մը կողին, հաւանօրէն ալկալա—ծծմբային աղբիւրներէ մին՝ որ բազմաթիւ են Հայաստանի մէջ, և արեւզէմ բնավայր մը, ինչպէս անունն ինքնին կը նշանակէ:

Ահա, ինչպէս ըստ, քրիստոնէական թւականներն շուրջ 260-270 տարիներուն մէջ ձեւացաւ այս համեստ բորոտանոցը, առաջինը՝ քրիստոնէայ Հայաստանի մէջ, որով ան զար մը կանխեց անկէ զոր 390ին հիմնեց հոռոմայեցի մեծափարթամ փարիւլա տիկինը որ, ըստ Ս. Հերոնիմոսի, նկատուած է աշխարհիս վրայ իբրեւ առաջինը

որ հիւանդանոց մը (Nosocomium) կանգնած է:

Յաջորդ դարերուն մէջ, Հայաստան ու նեցաւ ուրիշ բորոտանոցներ, որոնք յիշատակելու ատիւ ռնկեցած են՝ Անվերսի բժշկական պատմութեան առաջին ժողովին ներկայացուցած տեղեկատուութեան մէջ:

ՏՈՒՔ. ՎԱՆԴԱՏ Յ. ԹՈՐՈՍԵԱՆ

ՍՈՒՐ ԾՊՈՍՏԵՆՈՍ

(Մամուլան 1500-ամեակին առթիւ - Ծն. 354 - Վլսմ. 430 - Յգոստ. 28)

Հ. Սեմերիա, մէկը իտալիոյ մեծագոյն մտաւորականներէն, մտածութեան ու պատկերներու շոյալուծեամբ և հոգեբանական յատակ վերլուծութեամբ Օգոստինոսի դէմքը կը յայտարարէր «Ճշմարտութեան մեծ սիրահար մը»՝ տիտղոսին տակ:

Եթէ զիւրին չէ անձուկ էջերու շրջանակին մէջ սեղմել ամբողջական կեանքն ու զործը մտքի և զրչի այդ հսկայ տիտանին՝ տոանց անոր արժանաւոր և իսկական փառքը նսեմացնելու, որովհետեւ «Մասնաւոր հատոր մը պէտք էր եթէ իրեն (Օգոստինոսի) գրուածոցը վրայ համառօտաւ ալ ուզենայինք խօսիլ»՝ ինչպէս կ'ըսէ

Ջարրնանալեան, սակայն աւելորդ պիտի չըլլայ թաղմովէ պի ընթերցողներուն ներկայացնել համառօտ գծերը նկարագրին և խորհրդածութիւններ զործին անոր՝ որուն նմաններ շատ քիչ երեւցած են մարդկութեան պատմութեան մէջ յատկապէս Եկեղեցւոյ բնմին վրայ՝ Երբեմն մոլորած, տառապած ու կուռած, հուսկ յաղթական ու փառաւորուած շքեղ դէմք մըն է ան. մինք այդպիսի տիպար ոգիներու կեանքէն սորվելիք չունինք արդեօք, անոնցմէ որ «ինքեանք ելին և մեզ ուսուցին»։ Ե՛ք որ «Քաջագնացներու շիրիմներն, ով Պենդեմոնտ, Արի ոգին կը վառեն մեծ գործերու»:

1. Illustrazione Italiana, Թիւ 35 (Օգոստոս 31) էջ 308. ապ. Միլան.

2. Պոմ. մտքը. Յոնայ, Հոմ. և Հարց Եկեղեցւոյ էջ 797. ապ. Վենետիկ. Ս. Ղազար 1858:

3. Օգոստինոսի հակա գործերէն իբրեւ ծնող մեր ազգին մէջ ծանօթ են՝

Ա. - ՅԱՂԱՏՅ ՔԱՂԱԲԻՆ ԱՍՏՈՒՅՈՒՄ, 2 հատոր. գր. Քրդ. Հ. Գ. Աւետիքեան, ապ. Վ. Ս. Ղազար, 1841.

Բ. - ԱՌԱՆՁՆԱԽՈՍՈՒԹԻՒՆՔ և ԱՅԵՆՈՒԱԿԱՆՔ գր. Քրդ. Հ. Եփրեմ Սեմեան. ապ. Վ. Ս. Ղ. 1858.

Գ. - ԽՈՐՀՐԴԱՅՈՒԹԻՒՆՔ գր. Քրդ. Հ. Անդրեաս

Մովսէս (Հանգերմ Հ. Արապեան Պարսեան Միւթ. Վ. Ի նախադասութեան պատմականով՝ գրուած Աւելաւնէն). ապ. Վ. Ս. Ղ. 1898.

Դ. - ԱՆԴՈՒՆԻՔ ԱՐԲԱՏՈՒԹԵԱՆ գր. Քրդ. Տէր Ներսէս Պաղտիկեան. ապ. Վ. Ս. Ղ. 1894.

Բ. - ԻՆՁ ԳԻԹԱՎԵՐԻ Քրդ. (Վենետիկան Հայր մը) Քոբրեքէն հայաստան. ապ. Պէլա (Պուտաբեշա) 1814.

Զ. - ԽՈՐՀՐԴԱՅՈՒՆ ԲԵՆԵՔԵՐԻ Քրդ. Ուրուպեան Յ. Վրդ. Քոբրեքէն հայաստան. ապ. Պէլա, 1816.

4. Տաղ Գեղեզմանաց Ծոսկուլոյի. Քրդ. Հ. Արսէն Ղազեկեան, էջ 17.